

“

Gunstige vilkår skabes på flere niveauer og gennem forskellige former for handling. Det kræver både politisk engagement og daglig problematisering af de roller og praksisser, vi har til rådighed. Ofte glemmer vi, hvor formbare disse roller er.

Køn

Af Amalie Rævsbæk Birch, Emilie Mortensen, Maj Hedegaard Heiselberg & Daniela Lazoroska

Køn i antropologien

Dette temanummer i Jordens Folk handler om Køn. Det er temanummer 118. Jordens Folk har tidligere beskæftiget sig mere eller mindre direkte med kønne spørgsmål i form af temanumre som for eksempel 'Mor' og 'Mænd'. På samme måde har forfattere i tidligere numre arbejdet både empirisk og analytisk med køn inden for overordnede tematikker som 'Hjemlighed', 'Debat' eller 'Systemer'. Her har temanumrene blandt andet givet anledning til at undersøge, hvordan det at skabe et hjem er forbundet til kønne, digitale praksisser, minoritetskvinders mulige positioner i den offentlige debat og kønsroller under forandring på de danske øer. Jordens Folk har imidlertid aldrig haft et temanummer om køn. Det har undret os i temareaktionerne og giver anledning til en række kritiske spørgsmål: Hvilken rolle spiller køn i antropologisk forskning – som empirisk og analytisk objekt? Hvilke teoretiske perspektiver trækker vi som antropologer på, når vi udforsker kønne problematikker og sociale relationer? Hvad er forholdet mellem antropologi og kønsforskningen, og kan dette forhold fortælle os noget om antropologisk kønsforskning? Artiklerne i dette temanummer stiller skarpt på disse spørgsmål, når de udforsker kønnede problemstillinger fra et antropologisk perspektiv.

Antropologer har til alle tider interesseret sig for køn, tidligere som enten en del af en binær logik, der holdt samfundet i skak eller som en strukturerende samfunds-funktion. Antropologer har forstået samfundsstrukturer og funktioner baseret på teorier om køns kategorier og slægtslinjer, mens den empiriske undersøgelse primært har centreret sig omkring mænds praksis, og de sociale spilleregler og kosmologier, der udspillede sig i den kønnede arena. Tænk blot på den balinesiske hanekamp i Clifford Geertz ikoniske tekst fra 1972, der blev et symbol på det sociale hierarki blandt balineserne. På samme måde er de fleste antropologistuderende blevet introduceret til Marshall Sahlins' teori fra 1963 om politiske typer som 'Big-Men' eller 'Chiefs', der kategoriserer forskellige samfundspositioner i Melanesien og Polynesien under Sahlins' feltarbejde. Hverken Sahlins eller Geertz refererer til køn i deres analyser på trods af, at deres antropologiske pointer baserer sig på et feltarbejde blandt mænd. Det var ganske typisk for den tidlige antropologi, at antropologer ikke forholdt sig refleksive omkring deres egen vidensproduktion og de kønnede magthierarkier, de var indspundet i. Af lignende årsager består den antropologiske kanon primært af antropologisk viden produceret af og om mænd.

Senere, og ikke mindst som et resultat af opblomstringen af feminisitisk kønsforskning i 1970'erne og repræsentationskrisen i antropologien i 1980'erne, begyndte køn at spille en anden og mere fremtrædende og nuanceret rolle i antropologien, både empirisk og teoretisk. Antropologer som Sherry Ortner satte spørgsmålstegn ved dogmer i disciplinen og i samfundet, om forbindelserne mellem kønsulighed og socialisering og om kvinders rolle i antropologisk forskning. Senere har blandt andet teoretikere som Donna Haraway arbejdet på at destabilisere vores forståelse af køn, kroppe og forestillinger om det at være menneske som singulære og afgrænsede enheder. Særligt i relation til familie og nye reproduktive teknologier har antropologisk forskning været afgørende for forståelsen af forholdet mellem køn, teknologi og forestillinger om det naturlige. Her kan særligt nævnes antropologer som Marilyn Strathern og Sarah Franklin i en international kontekst, mens antropologer som Tine Tjørnhøj-Thomsen var en af de første antropologer i Danmark, der satte fokus på kønnede forhandlinger af biologi og forældreskab. Også det queer-teoretiske perspektiv har fundet vej til antropologien og har givet inspiration til etnografiske undersøgelser af forholdet mellem kønsidentitet, seksualitet og samfundsnormer. Der findes næppe en antropologistuderende, som ikke kender teorien om den heteronormative samfundsorden, hvilket i høj grad skyldes Judith Butlers betydningsfulde akademiske arbejde. Selvom Butler ikke er antropolog, er hun et glimrende nutidigt eksempel på, hvordan det antropologiske teoriapparat ikke lader sig begrænse af faglige skel, men snarere er optaget af teoriens evne til at skabe sammenhænge og kontekstualisere den empiriske virkelighed. Således er køn med hjælp fra køns-

forskningen blevet studeret blandt antropologer både som identitetskategori, som praksis, som teknologi og ikke mindst som politisk og strukturel modstand. Interessen for køn synes at vokse, og ser vi ud over det danske antropologiske landskab anno 2024, er særligt yngre forskere og antropologistuderende optaget af spørgsmål vedrørende køn og de magtrelationer og positioner, der knytter sig dertil. Ikke desto mindre har antropologisk kønsforskning i Danmark ikke de mest gunstige vilkår. I temareaktionen har vi naturligvis spurgt os selv hvorfor, og her må vi nødvendigvis vende blikket indad, men også ud mod det samfund, vi som antropologer og forskere er en del af.

Køn i den akademiske og politiske arena

Vi lever i en tid, hvor kønnede problematikker debatteres som aldrig før, og spørgsmål om ligestilling, sexisme og reproduktive rettigheder er på den offentlige og politiske dagsorden mange steder i verden. Ikke mindst i Danmark. De seneste offentlige debatter har blandt andet handlet om den vedvarende lønforskel mellem mænd og kvinder, kønsopdeling af omsorgsarbejde, sexchikane i forskellige brancher og professioner, kønsspecifikke dimensioner af bæredygtighed og klimakrise, og så videre og så videre. Fra et forskerperspektiv er køn også en kategori, som et stigende antal offentlige fonde forventer, at forskere på tværs af fagområder reflekterer over. Det både hvad angår sammensætningen af forskergrupper, og hvordan kønsperspektivet indgår i selve forskningen. På trods af emnets tilsyneladende aktualitet både samfundsmæssigt, politisk og akademisk modtog vi et beske-

dent antal artikler, da vi offentliggjorde vores call for abstracts til dette temanummer. Vi har i redaktionen spurgt os selv og hinanden, hvorfor dette mon er tilfældet? Hænger det sammen med, at antropologistuderende stadig primært præsenteres for litteratur, hvor køn som empirisk og analytisk objekt er fraværende? Er der mangel på tilgængelige øremærkede midler til antropologisk kønsforskning, og i forlængelse heraf tjener det førnævnte krav i forskningsansøgninger om fondsmidler ikke formålet? Eller er der nogle mere tabubelagte mekanismer på spil, som bidrager til en selvcensur af køn som analytisk synsvinkel? Kan det være, at vi som antropologer er bange for at engagere os i et emne, der synes at indbyde til angreb i den offentlige debat og ikke mindst på sociale medier? I temareaktionen finder vi det vigtigt at rammesætte nummeret på baggrund af disse refleksioner, da der også blandt artiklerne tegner sig et mønster i forhold til køn som undersøgelsesområde. Det er her sigende for temanummeret, at samtlige bidrag omhandler eller er skabt og redigeret af kvinder eller queer personer. Det kan tyde på en akademisk tendens til fortsat at anse studiet af køn, som knyttet til enten kvinder eller andre kulturelt og historisk marginaliserede grupper i samfundet. Her ledes tankerne hen på Simone de Beauvoirs ikoniske citat fra 1949, "Man fødes ikke som kvinde, man bliver det", hvilket stadig synes at resonere, når vi kigger på den empiriske genstandsfelt for artiklerne her i temanummeret men også i den bredere antropologiske kønsforskning. En af faldgruberne her er naturligvis, at andre mindst lige så kønnede virkeligheder udelades. Det gør den antropologiske viden og den samfundsmæssige debat fattigere. Samtidig peger vores erfaringer med at skabe det-

te temanummer også på spørgsmålet om, hvem der udfører kønsforskning i eller fra Danmark i 2024? Hvem vover at bevæge sig ind i en politisk felt karakteriseret af polariserede holdninger og beskyldninger om pseudo-forskning, som vi oplevede i 2020, hvor en række kønsforskere blev hængt ud af danske politikere i medierne. Og sidst men ikke mindst; hvilke empiriske virkeligheder kan vi få adgang til, når den antropologiske kønsforskning primært bedrives af kvinder og queers?

Køn som arbejdsvilkår i temareaktionen

Arbejdet med dette temanummer har været en øvelse i at undersøge, hvordan kønnede praksisser former vores adfærd og arbejdsliv. På flere fronter. Således har køn påvirket vores personlige og faglige engagement i emnet, såvel som vores muligheder for at investere tid og opmærksomhed i det redaktionelle arbejde. Det er velkendt blandt forskere at bruge tid på opgaver, der kan betegnes som "frivillige", men tid og opmærksomhed er en knap ressource. Det kan derfor virke paradoksalt, at størstedelen af temareaktionen har arbejdet på dette temanummer, imens vi har udført reproduktivt omsorgsarbejde på hjemmefronten, som har krævet vores tid, opmærksomhed og ikke mindst krop. Sociologen Thomas Boje viser i artiklen *Gender and Volunteering in Scandinavia* fra 2018, at også frivilligt arbejde er kønnet. Mens mænd ofte bruger deres fritid i sports-, politiske og boligrelaterede foreninger, engagerer kvinder sig i velfærds- og kulturforeninger. Vores arbejde med dette temanummer om Køn bekræfter altså vores kulturelt og socialt kønnede roller, ved at bruge vores fritid på frivilligt arbej-

de i en 'kulturforening', men det inviterer os samtidig til at undersøge dem. Ambitionen med at arbejde med vores knappe ressourcer har dog været at skabe overskud til kollektivet. Et overskud, som vores læsere kan bruge til at forestille sig deres liv og sociale roller på nye måder gennem de artikler og perspektiver, vi præsenterer i dette temanummer. Gunstige vilkår skabes på flere niveauer og gennem forskellige former for handling. Det kræver både politisk engagement og daglig problematisering af de roller og praksisser, vi har til rådighed. Ofte glemmer vi, hvor formbare disse roller er. Med dette temanummer vil vi derfor også gerne invitere jer til at undersøge jeres egen deltagelse i kønnede dynamikker og deres konsekvenser. Kønsligheden både i social og økonomisk forstand kræver, at vi insisterer på at blive ved med at stille spørgsmål. Ikke blot mange, men også de rigtige. Derfor har vi brug for antropologisk kønsforskning. Køn er ikke kun et empirisk tema og en analytisk synsvinkel, men også et arbejdsvilkår og livsbetegnelse for os alle.

Etnografiske bidrag om køn

Dette temanummer giver et bud på, hvordan antropologisk kønsforskning i 2024 kan se ud. Artiklerne zoomer ind på køn i diskursive, hverdagslige, rituelle og politiske kontekster, og sammen peger de på eksisterende tematikker og metodiske værktøjer til at undersøge køn i en nutidig kontekst. Temaerne omfatter blandt andet: Kroppe og kropslighed, potentiale, de slørede grænser mellem normer og valg, agens og strukturer, reproduktion, magt og et blik på hverdagens transformative potentiale. Temanummeret afspej-

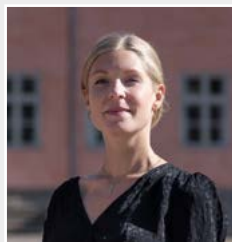
ler desuden grænsefladerne mellem fortsat stærkt funderede binære tænkemåder, som former individers mulighed for at udtrykke sig. Disse inkluderer grænserne mellem hvad der anses som offentligt og privat anliggende, herunder kroppe, samt hvad der forstås og anerkendes som handling ved at spørge, om tavshed eksempelvis kan være et udtryk for opposition? Behøver opbrud at tænkes som det modsatte af reproduktion, og behøver normer eller traditioner at udelukke muligheden for frigørelse? Som så ofte før stiller artiklerne flere og nye spørgsmål, som vi håber vil stimulere og udfordre læseren. Bidragene spænder bredt både geografisk og tematisk. Vi befinder os blandt andet på Færøerne hvor spørgsmål om abort og fertilitet skaber spændinger og tavsheder blandt lokale kvinder. I Turið Hermannsdóttirs artikel viser hun, hvordan kvinderne navigerer mellem traditionelle familieidealer og forestillinger om den moderne kvinde, alt imens det politiske landskab i Færøerne er under forandring. Hermannsdóttirs artikel viser desuden, hvordan køn som empirisk og analytisk objekt bliver katalysator for at undersøge spændingsforholdet mellem reproduktion og forandring, tradition og modernitet. Forestillinger omkring kvindelighed og kvindelige idealer gør sig også gældende i en *coming of age* kontekst i studenterbidraget af Amalie Søvnald. I artiklen undersøger Søvnald hvordan medier spiller en rolle i konstruktionen af kønnede identiteter. Helt specifikt analyserer Søvnald, hvordan magasinet Vi Unge vejleder unge piger inden for skønhedspraksisser og omgang med det modsatte køn 'drengene'. Undersøgelsen af et skriftligt medie over tid giver hende mulighed for at pege på de diskursive ændringer – eller overraskende mangel derpå – der tegner sig i spørgsmålet om, hvad det vil sige

at blive kvinde. Søvnalds arbejde med medier og tekst er ikke et klassisk antropologisk studie, men trækker i stedet tråde til feministisk medieforskning, hvor et gennemgående tema er mediers reproduktion af heteronormative forestillinger om køn og særligt kvindekroppen. På den vis bygger artiklen bro til en gren af kønsforskningen, som antropologer endnu kun i begrænset omfang har søgt inspiration hos.

I Marie Rask Bjerre Odgaards queer-antropologiske essay befinder vi os i Amman i Jordan. På baggrund af 10 års feltarbejde i Jordan inviterer Odgaard os til at gentænke, hvad det vil sige at bedrive queer forskning. Gennem et fokus på tæpper og vægmalerier viser Odgaard, hvordan transformation og potentiale kan blive genstand for et queer antropologisk blik. Odgaards agenda er ikke at vise, hvordan det subversive findes i subtile handlinger og praksisser, men i stedet at skabe opmærksomhed på de erfaringer og forestillingsverdener, der eksisterer i sprækkerne mellem det gendelige. I Pernille Albrechtsens artikel spiller det materielle også en central rolle for hvordan køn, agens og frihedsrettigheder bliver genstand for offentlig debat. I artiklen viser Albrechtsen, hvordan syn på kvinders beklædning, og særligt hijabben,

er formet af antagelser om, hvordan frihed 'ser ud'. Ved at sidestille muslimske og erklærede krops-positive kvinders møde med fordomme om kropsbeklædning, argumenterer Albrechtsen for, at det hverken er beklædningen eller hvad den repræsenterer, der anses som et offentligt anliggende, men nærmere kvindekroppen selv. I Signe Arnfreds artikel er kvindekroppen igen på dagsordenen, her i traditionelle initieringsritualer i det nordlige Mozambique. Ved at dekonstruere sine egne tidlige antagelser omkring sådanne "kvindeundertrykkende" praksisser, undersøger Arnfred disse rituelle rum og deres forhandling af seksualitet, nydelse og magt. Ved at udfordre sin egen vestlige forståelse af familierformer og køn med idéer fra den afrikanske feministiske tænkning, argumenterer Arnfred for, at ritualerne derimod hjælper kvinderne til at opretholde deres råderum og magt i samfundet. Ved at udstille sine egne fordomme og erkendelsesproces peger Arnfred samtidig på det reflektive arbejde, som ligger foran antropologer i arbejdet med køn. Både når dette foregår "ude" og "hjemme".

Rigtig god læselyst!

Om forfatterne

Amalie Rævsbæk Birch har en kandidatgrad i antropologi fra Aarhus Universitet. Hun har beskæftiget sig med økologisk etik, kvinde-spiritualitet og moralske fællesskaber. Hun arbejder i dag som videnskabelig assistent ved projektet RoboSapiens ved DPU, der undersøger læringsprocesser mellem ingeniører og robotter. Her har hun et særligt fokus på meningsskabelse, etik og grænsefladerne mellem menneskelig og mere-end-menneskelig læring.

Emilie Mortensen er adjunkt ved Afdelingen for Antropologi (AU) og arbejder på forskningsprojektet "Reorienting Integration". Hendes aktuelle arbejder fokuserer på spørgsmål om moderskab i relation til nyankomne congolesiske kvoteflygtninge i Danmark.

Maj Hedegaard Heiselberg har en ph.d. i antropologi fra Københavns Universitet, hvor hun har forsket i forældreskab, køn og familieliv blandt danske soldater og deres familier. Maj er pt. Postdoc på forskningsprojektet FAT (Feminist Activism in Transition) ved Institut for Kommunikation og Humanistisk Videnskab på Roskilde Universitet, hvor hun forsker i kropsidealer, tykthed og aktivisme på sociale medier. Fælles for begge forskningsprojekter er en interesse i hvordan sociale normer, idealer og spørgsmål om moral forhandles og kontekstualiseres i nære sociale, kønnede og kropslige relationer.

Daniela Lazoroska er antropolog og adjunkt ved Lunds Universitet. Lazoroskas nuværende forskningsprojekt "Women in Power" handler om mangfoldighed, inklusion og kollektivisering i den svenske energisektor og er finansieret af den svenske energimyndighed.